

Джерела та література

1. Деякі показники здоров'я та діяльності лікувально-профілактичних закладів Кіровоградської області за 2005 р. / Обласний центр медичної статистики – Кіровоград: ОЦМС, 2006. – 10 с.
2. За результатами соціологічного опитування "Побут та дозвілля сільського населення України 1991-2005 рр.", проведеного аспірантом Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Шауренко А. В на території Вінницької, Кіровоградської, Черкаської областей.
3. Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / В. А. Смолій (відп. ред.) – К.: Наук. думка, 2006. – Т.2. – 653 с.
4. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945-2000 рр.) / Л. В. Ковпак. – К.: НАН України, Інститут історії України, 2003. – 250 с.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – №30 від 23 липня 1996. – С. 381-417.
6. Медики підбивають підсумки // Медицина Вінниччини. – №2(36) – лютий 1998.
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 4. – С.19
8. Показники здоров'я населення та діяльність установ охорони здоров'я Кіровоградської області за 1995 р. / Кіровоградська обласна лікарня – Кіровоград: Обласна лікарня, 1996. – 13 с.
9. Про заходи щодо подолання кризового стану в здоров'ї охорони області. // Медицина Вінниччини – №6 – червень 1996.
10. Розвиток галузей соціально-культурного призначення в сільській місцевості / за ред. М. К. Орлатого. – К.: УАДУ, 2003. – 60 с.
11. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів Черкаської області: Статистичний збірник. – Черкаси: ГУС у Черкаській області, 2006. – 227 с.
12. Статистичний бюлетень "Соціально-економічне становище сільських населених пунктів Кіровоградської обл. станом на 1 січня 2001 р. – Кіровоград: КОУС, 2001.

Шауренко А. В. Проблемы и перспективы развития сельской медицины 1991–2005 гг. (на примере Винницкой, Кировоградской, Черкасской областей).

В статье рассматриваются основные проблемы развития сельской медицины 1991-2005 гг. на примере центральных областей Украины. Цель работы заключается в характеристике основных показателей системы здравоохранения сельского сектора и способы их улучшения. На основе впервые введенных в научный оборот документов и материалов рассматриваются общие тенденции изменений в сельской медицине в течение обозначенного периода. Значительное внимание уделяется статистическим данным в разрезе районов. Обобщая подготовленный материал, отмечаем, что трудности экономического характера в системе здравоохранения, которые задержались во времени, отрицательно влияли на здоровье сельских жителей.

Ключевые слова: медицина, здравоохранение, село, население, фельдшарсько-акушерский пункт, аптека, лекарства, здоровье.

Shaurenko A. V. Problems and perspectives of rural healthcare within 1995-2006 (with examples of Vinnytsia, Kirovohrad and Cherkasy regions).

Major problems of development of the rural healthcare system between 1991 to 2005 with examples of central regions of Ukraine are being considered. The objective was to characterise results of activity of the rural health care and ways of its improvement. On the basis of established documents and materials in the scientific circulation, there are considered tendencies in development of the rural medicine during the fore mentioned period of time. The sectional statistic data of districts was regarded. Summarising the material, we can point out the fact that time-expanded economic troubles caused certain effects that have negative influence on the rural community.

Keywords: medicine, health care, rural area, population, first-aid station, chemist's shop, medication, health.

УДК 94(477):323.1(=512.19)"1991/2004"

В. В. Ширай

**ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ
ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕПАТРІАЦІЇ
КРИМСЬКИХ ТАТАР У 1991–2004 рр.**

На основі документальних джерел і досягнень історіографії здійснено аналіз та систематизацію форм і методів діяльності органів державної влади України з репатріації кримськотатарського народу. Розглянуто механізми створення нормативно-правової бази України щодо вирішення проблем облаштування депортованих громадян на території Автономної Республіки Крим. Показано проблеми, що виникали в результаті взаємодії офіційного Києва та влади автономії. Досліджено зусилля Української держави у забезпеченні діалогу з органами самоврядування кримських татар.

Ключові слова: Автономна Республіка Крим (1991–2004), кримські татари, депортовані, репатріація, інтеграція, облаштування.

Однією із найбільш гострих і кричущих етнонаціональних проблем сучасності є становище кримськотатарських татар, спричинене російською окупацією АР Крим, в результаті чого на карту поставлено саме існування народу із унікальною етнічною, мовною та релігійною самобутністю.

Так, зокрема, офіційний представник меджлісу Алі Хамсін вважає, що “российские власти создают условия для того, чтобы мы ушли с нашей родины. Это повторение российской аннексии 1783 года, после которой большая часть народа отправилась в изгнание. Если давление продолжится, а международное сообщество будет и дальше игнорировать происходящее, то татарам придется искать прибежище где-то еще”[1].

Сучасна антитатарська риторика і практика в Криму з поміж іншого базується на спекуляціях щодо ефективності зусиль Української держави в ході репатріації та соціальної адаптації кримських татар кінця ХХ – початку ХХІ ст. Її адепти стверджують, що “официальная Украина (как и официальная Россия), ничего не сделала на протяжении 23 лет своей независимости в отношении коренных народов населяющих территорию Украины и являющихся (являвшихся) гражданами Украины” [2].

Отже, реалії сучасної доби викликають необхідність нового прочитання та всебічного переосмислення досвіду повернення кримських татар, посилюють не лише історико-теоретичну, а й практично-політичну його значущість. У цьому контексті в українській історіографії особливе місце займає висвітлення досвіду розв'язання правових проблем репатріації [3-5]. Це обумовлено, насамперед, тим, що для кримських татар сутністю їх повернення на свою історичну батьківщину було національне самовизначення, яке передбачало офіційне визнання Українською державою статусу кримськотатарського народу як корінного, здійснення політичної реабілітації та визнання меджлісу як органу самоврядування. Водночас, на наш погляд, ця тема залишається маловивченою та потребує подальших системних досліджень з урахуванням нових документальних джерел та свідчень.

Із проголошенням незалежності перед Україною постала проблема вибору моделі свого етнополітичного розвитку. Курс на гармонійне поєднання інтересів усіх етнічних груп, які проживають у державі, формування умов для їх активної участі в політичному, соціально-економічному й культурному житті суспільства спричинив створення відповідної нормативно-правової бази.

Розробка законодавства щодо реабілітації незаконно депортованих народів здійснювалася в комісіях Верховної Ради України, починаючи з 1991 р. Документом, що започаткував правовий супровід процесу репатріації став підписаний 17 квітня 1991 р. Закон України “Про реабілітацію жертв політичних репресій” (зміни до нього було внесено 15 травня 1992 р.). У Законі підкреслювалося, що реабілітація жертв політичних репресій має охоплювати весь період після 1917 р. до моменту набрання чинності цим Законом і поширюватися на осіб, необґрунтовано засуджених за цей час судами України або репресованих на території республіки іншими державними органами в будь-якій формі, включаючи позбавлення життя або волі, переселення в примусовому порядку, вислання і заслання за межі республіки, позбавлення громадянства, примусове поміщення до лікувальних закладів, позбавлення чи обмеження інших громадянських прав або свобод із мотивів політичного, соціального, класового, національного та релігійного характеру [6].

Водночас у Постанові Верховної Ради “Про порядок введення у дію Закону Української РСР “Про реабілітацію жертв політичних репресій” зазначалося, що дія низки статей цього Закону не розповсюджується на репресовані народи, оскільки питання про їх реабілітацію вирішено Постановою Верховної Ради СРСР від 14 листопада 1989 р. “Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, які зазнали примусового переселення, і забезпечення їхніх прав [7, с.77-78]. Однак цей Закон став методологічною основою формування українського законодавства на принципах міжнародної рівності і справедливості, міжнародних стандартів захисту прав національних меншин.

Іншим важливим документом у цьому контексті став Закон України “Про національні меншини в Україні” від 25 червня 1992 р. Особливо необхідно виокремити ст. 10 Закону, у якій держава гарантує національним меншинам право на збереження життєвого середовища у місцях їх історичного й сучасного розселення. Питання про повернення на територію України представників депортованих народів вирішуються відповідними законодавчими актами та договорами України з іншими державами[8].

Проте варто зазначити, що поступово пріоритети політики України щодо репатріації депортованих були зміщені в площину їх соціально-економічного облаштування.

Важливими документами, які активізували цю роботу стали постанови Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо розв'язання політико-правових, соціально-економічних та етнічних проблем в Автономній Республіці Крим” від 11 серпня 1995 р. № 636 та “Про здійснення заходів щодо розв'язання соціально-економічних, етнічних та гуманітарних проблем в Автономній Республіці Крим” від 18 березня 1996 р. № 331, якою було затверджено Програму першочергових заходів щодо розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, які повернулися та проживають в АР Крим. З метою прискорення забезпечення депортованих народів житлом було ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку забезпечення депортованих осіб та членів їх сімей, які повернулися в Україну, житлом, збудованим або придбаним за рахунок цільових державних капіталовкладень” від 15 березня 1999 р. № 375, якою передбачалася крім будівництва нового житла й можливість придбання для депортованих народів житла за рахунок державних капіталовкладень [9, с.78].

Також Постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1999 р. № 1447 було затверджено Порядок надання довготермінового безвідсоткового державного кредиту на індивідуальне житлове будівництво для депортованих осіб, які повернулися в Україну на постійне проживання [10]. Основні положення зазначених документів стали основою плану конкретних дій, що реалізуються за такими напрямками: соціально-економічним, гуманітарним, міжнародним.

Разом з тим, попри значні зусилля Української держави щодо наповнення етнонаціональної політики економічним змістом, вимоги меджлісу щодо визнання офіційного статусу кримських татар як корінного

народу України, визнання меджлісу як представницького органу кримськотатарського народу, встановлення квоти представництва кримських татар у Верховній Раді АР Крим, визнання кримськотатарської мови як офіційної мови автономії не були зняті з порядку денного і залишалися пріоритетними у взаємовідносинах офіційного Києва та кримськотатарської еліти [11, с.60].

Стереотип про меджліс як владу екстреміського спрямування, на наш погляд, був головною причиною відмови в реалізації таких ініціатив. Тому, з метою поліпшення ситуації у сфері міжнаціональних відносин Кабінетом Міністрів України було ухвалено постанови “Про затвердження Програми адаптації та інтеграції в українське суспільство депортованих кримських татар, а також осіб інших національностей, відродження і розвитку їх культури та освіти” від 10 січня 2002 р. № 29 [12], а також “Про затвердження Програми сприяння соціальному становленню та адаптації кримськотатарської молоді на 2002–2005 роки” від 25 січня 2002 р. № 88 [13] та “Про затвердження Програми розселення та облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися в Автономну Республіку Крим на постійне проживання, на період до 2005 року” від 16 травня 2002 р. № 618 [14].

Посилення напруженості в автономії вимагало активізації зусиль офіційного Києва. У результаті проведеного аналізу були зроблені нові акценти в політиці щодо репатріації кримських татар. При цьому враховувалося, що тенденція до істотного скорочення бюджетних витрат на програми допомоги депортованим, подальше затягування з вирішенням питання входження меджлісу в політико-правовий простір України, відмова кримського керівництва йти на діалог із кримськотатарськими лідерами створюють передумови до загострення проблеми. Концентрація невирішених проблем може призвести до соціального вибуху чи міжетнічного конфлікту ззовні.

Можна стверджувати, що об'єктивна неможливість збереження відповідних обсягів бюджетного фінансування повернення і розселення кримських татар ситуативно призвела до активізації зусиль українського керівництва у вирішенні питань політико-правового характеру. Результатом цієї роботи став Указ Президента України Л. Кучми “Про Раду представників кримськотатарського народу” від 18 травня 1999 р. У ньому, зокрема, говорилося: “з метою більш оперативного вирішення політико-правових, соціально-економічних, культурних та інших проблем, пов'язаних з адаптацією та інтеграцією депортованого кримськотатарського народу в українське суспільство, невизначеністю правового статусу меджлісу, обраного курултаєм кримськотатарського народу, відповідно до пункту 28 статті 106 Конституції України (254к/96-ВР) постановляю.

1. Утворити при Президентові України Раду представників кримськотатарського народу як консультативно-дорадчий орган.

2. Призначити Джемільєва Мустафу головою Ради представників кримськотатарського народу” [15].

Разом з тим альтернативою такої політики Президента України Л. Кучми стали дії голови ВР АР Крим Л. Грача та лівої частини депутатського корпусу автономії. Наприкінці квітня 1999 р. відбулася зустріч Л. Грача з кримськотатарськими аксакалами. На ній було сформовано постійно діючий орган при Голові Верховної Ради АР Крим, до якого увійшли “14 найбільш поважних і таких, що заслуговують на довіру представників кримськотатарського народу із різних регіонів Криму” [16, с.2]. Головною метою цього органу мала стати інтеграція кримських татар у кримське суспільство, вирішення питань облаштування і працевлаштування депортованих, що мало сприяти забезпеченню міжнаціональної стабільності в Криму.

У свою чергу, голова ВР АР Л. Грач розкритикував створення Президентом України Л. Кучмою Ради представників кримськотатарського народу у склад якої увійшли лише члени меджлісу, мотивуючи свою позицію тим, що “до її складу треба було увести представників усіх громадських формувань (а їх близько 50) і не тільки кримських татар, а включити до її складу представників інших депортованих народів” [17, с.3].

Зрозуміло, що такий відкритий антипрезидентський виступ не можна пояснити лише амбіціям самого Л. Грача, який позиціонував себе у підлеглих засобах масової інформації не тільки як лідер Криму, а і як геополітичний стратег. Така політика базувалася передусім на підтримці Москви та проросійських громадсько-політичних угруповань.

Перелом у відносинах між центром і автономією намітився після ліквідації в березні 1995 р. інституту президентства в Криму та скасування низки законів Республіки Крим, які фактично проголошували її самостійним утворенням. Зокрема, було скасовано Конституцію АР Крим у редакції від 6 травня 1992 р. Зазначимо, що з 97 нормативно-правових актів, ухвалених Верховною Радою Криму, постановами Верховної Ради України було скасовано 48 як такі, що суперечили українському законодавству [18, с.94].

Аналізуючи правове поле облаштування депортованих кримських татар, необхідно зазначити, що попри політичну боротьбу керівництва Верховної Ради АР Крим із кримськотатарським рухом, були і конструктивні зміни, насамперед у сфері нормування процесів репатріації органами влади автономії. З цих питань було ухвалено 73 нормативно-правові акти, у т.ч. Верховна Рада АР Крим ухвалила 4 постанови із соціально-економічних питань; Рада міністрів – 9 постанов і 60 розпоряджень. Зокрема, 25 березня 1993 р. Верховна Рада АР Крим прийняла Постанову “Про відведення землі для розселення депортованих громадян”. Ця Постанова передбачала виділення 3,5 тис. га на землі для будівництва багатопверхових будинків та індивідуального будівництва. Додатково передбачалося за заявками міських і районних виконкомів виділити земельні масиви відповідно до схеми розселення депортованих громадян на території республіки [19, с.14].

Отже, безконфліктне пристосування кримськотатарської спільноти до політико-правового середовища України виявилось неможливим. Низка чинників зумовила створення власних політичних інститутів на етнічній основі (курултай, меджліс). За ініціативи Президента України Л. Кучми вдалося забезпечити новий рівень співробітництва з меджлісом у формі створення Ради представників кримськотатарського народу при Президентові України як дорадчого органу. Проте, високий градус політизованості кримського суспільства за

збереження безлічі негативних антикримськотатарських стереотипів і домислів, що насаджувалися десятиріччями у свідомості кримського населення, давав змогу кримським політикам у відкритій чи завуальованій формі максимально використовувати їх етнополітичному процесі автономії.

Таким чином, багатоаспектність і складність політико-правових проблем інтеграції та адаптації кримських татар потребувала системного підходу до їх вирішення. У досліджуваний період Українською державою було прийнято низку правових актів, спрямованих на законодавчий супровід процесу репатріації. Водночас практика взаємодії влади та органів самоврядування кримськотатарського народу не базувалася на чітко окресленій стратегії інтеграції репатріантів в українське суспільство.

Джерела та література

1. Grynspan E. Les Tatars harcelés par les autorités russes//Le Temps Monde. [Електронний ресурс]. – http://www.letemps.ch/Page/Uuid/595e3602-aa57-11e4-9acf-c65b500212f4/Les_Tatars_harcelés_par_les_autorités_russes
2. Самар В. "Вредное население". [Електронний ресурс]. – http://gazeta.zn.ua/internal/vrednoe-naselenie_.html
3. Чумак В.А. Україна і Крим: спільність історичної долі: монографія / Чумак В.А. – К.: ВПЦ АМУ, 2013. – 180 с.
4. Велігодський В. Сучасні проблеми політико-правового врегулювання питань повернення та облаштування депортованого населення за національною ознакою (1992–1999 рр.) / В. Велігодський // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 52. – Т. 1. – С. 11–16.
5. Ширай В. Формування політико-правових засад репатріації та соціальної адаптації кримських татар наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. / В. Ширай // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка (Історія). – К., 2012. – Вип. 112. – С. 59–61.
6. Про реабілітацію жертв політичних репресій: закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-12>
7. Крымскотатарское национальное движение : В 2 т. Документы, материалы, хроника / М. Н. Губогло, С. М. Червонная. – М., 1992. – Т. 2. – С. 340 с.
8. Про національні меншини в Україні: закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.
9. Депортовані кримські татари, болгары, вірмени, греки, німці : зб. документів Автономної Республіки Крим (1989–1999 рр.). – К., 1999. – С. 78.
10. Про затвердження Порядку надання довготермінового безвідсоткового державного кредиту на індивідуальне житлове будівництво для депортованих осіб, які повернулися в Україну на постійне проживання : постанова Кабінету Міністрів України від 9.08.1999 р. № 1447. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1447-99-p
11. Ширай В. Формування політико-правових засад репатріації та соціальної адаптації кримських татар наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. / В. Ширай // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка (Історія). – К., 2012. – Вип. 112. – С. 59–61.
12. Про затвердження Програми адаптації та інтеграції в українське суспільство депортованих кримських татар, а також осіб інших національностей, відродження і розвитку їх культури та освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 10.01.2002 р. № 29. [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/29-2002-p>
13. Про затвердження Програми сприяння соціальному становленню та адаптації кримськотатарської молоді на 2002–2005 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 25.01.2002 р. № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/88-2002-p>.
14. Про затвердження Програми розселення та облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися в Автономну Республіку Крим на постійне проживання, на період до 2005 року: постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2002 р. № 618 [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/618-2002-p>
15. Положення про Раду представників кримськотатарського народу: указ Президента України від 7.04.2000 р. № 573 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/573/2000>
16. Мамыко Г. Памяти жертв депортации / Г. Мамыко // Крымские известия. – 1999. – 28 апреля. – № 83–84.
17. Выражаем протест // Крымские известия. – 1999. – 14–15 мая. – № 95–96.
18. Чумак В.А. Україна і Крим: спільність історичної долі: монографія / Чумак В.А. – К.: ВПЦ АМУ, 2013. – 180 с.
19. Велігодський В. Сучасні проблеми політико-правового врегулювання питань повернення та облаштування депортованого населення за національною ознакою (1992–1999 рр.) / В. Велігодський // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 52. – Т. 1. – С. 11–16.

Ширай В. В. Деятельность органов государственной власти Украины относительно правового обеспечения репатриации крымских татар в 1991-2004 гг.

На основе документальных источников и достижений историографии осуществлен анализ и систематизация форм и методов деятельности органов государственной власти Украины по репатриации крымскотатарского народа. Рассмотрены механизмы создания нормативно-правовой базы Украины по решению проблем обустройства депортированных граждан на территории Автономной Республики Крым. Показаны проблемы, возникавшие в результате взаимодействия официального Киева и власти автономии. Исследованы усилия украинского государства в обеспечении диалога с органами самоуправления крымских татар.

Ключевые слова: Автономная Республика Крым (1991-2004), крымские татары, депортированные, репатриация, интеграция, обустройство.

Shiray V. V. Activity of the Ukrainian government in sphere of the lawful providing with the repatriation of the Crimean Tatars during 1991-2004 years.

Analysis and systematization of the forms and methods of the Ukrainian government's activity in the process of repatriation of the Crimean Tatars were based on the documental sources and achievements of the historiography. Mechanisms of the creation of the Ukrainian normative-lawful basis according to the resolving of the problem of arrangement of the deported citizens in the territory of the Autonomous Crimean Republic were observed. Problems of the interaction of the official Kyiv and Autonomy were showed. Efforts of the Ukrainian government in provision with the dialogue with agencies of self-government of the Crimean Tatars were explored.

Keywords: Autonomous Republic of Crimea (1991-2004), Crimean Tatars, deported, repatriation, integration, construction.